

давства» від 7 червня 1968 р. 7. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. К., 1998 2004. Т. 5. 8. Словник української мови: в 11-ти т./Ред. колегія. Голова ред. кол. І. К. Білодід. К., 1978. Т. 9. 9. Великий тлумачний словник української мови / Укладач і голов. ред. В. Т. Брусел. К., 2002. 10. Письменицький А. А. Інформаційне право. Загальна частина. Навч. посібник. Х., 2005. 11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навч. посібник. К., 2004.

Надійшла до редколегії 23.01.08

В. В. Галунько

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Використання в юридичній науці поняття правового режиму допомагає розглядати адміністративно-правову складову державного управління більш детально. Думки про те, що правовий режим є важливою складовою юридичної науки дотримуються багато як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-правників. Найбільший внесок у його розвиток зробили С. С. Алексєєв, Д. Н. Бахрах, А. Р. Біла, Ю. П. Битяк, Б. Я. Бляхман, І. В. Гладун, І. В. Жилинкова, С. В. Ківалов, Ю. П. Пацурківський та інші [1, с. 245; 2, с. 45; 3, с. 410; 4, с. 37]. Утім названі вчені досліджували проблему правових режимів «в цілому», питань у сфері охорони права власності торкалися лише епізодично, досліджуючи більш загальні суспільні відносини.

Крім того, оскільки п. 7 ст. 92 Конституції України визначено, що «виключно законами України визначається:... правовий режим власності» дослідження правових режимів власності стає очевидною [5]. У такий спосіб державою підвищується ступінь забезпеченості та охорони невід'ємних, невідчужуваних громадянських прав, зокрема права на приватну власність, оскільки відповідно до ст. 22 Конституції України закріплені в ній права і свободи людини не є вичерпними і велика кількість науковців до невід'ємних прав особи відносить також і право на приватну власність [6, с. 262, 263; 7, с. 407; 8, с. 58; 9, с. 50].

Метою статті є визначення поняття, змісту і сутності розуміння правового режиму власності в Україні. Наукова новизна статті полягає в тому, що автор вивів власні ознаки та визначення поняття правового режиму власності в Україні.

Статтями 13 та 41 Конституції України встановлено, що кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Поряд із цим, відповідно до Основного закону «власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству» [5]. Дані положення деталізовані в інших законах України. Наприклад, ст. 319 Цивільного кодексу України визна-

чено, що власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі [10].

Таким чином, Конституцією та іншими законами України, з метою охорони життя, здоров'я, свободи, гідності громадян, моральних засад суспільства, екологічної безпеки, збереження якості земель та інших встановлених законом обставин, обмежено права щодо власника щодо володіння користування, розпорядження, управління належним йому майном.

Це є соціально-правовим обґрунтуванням необхідності встановлення правових режимів власності. Створення для громадян і суб'єктів господарювання належних умов для володіння, користування, розпорядження, управління майном є не правом, а обов'язком органів державної влади. Одночасно дії власника повинні бути безпечними для інших осіб та суспільства в цілому.

Слово «режим» (франц., від лат. *regimen* – управління, керівництво) – встановлений національним законодавством і нормами міжнародного права порядок у суспільних відносинах (національний режим, правовий режим, прикордонний режим...) [12, с. 267]. Правовий режим є органічною складовою державних і політичних режимів. Разом із тим він має певні відмінності.

Так, на думку С. С. Алексєєва, правовий режим є свого роду розширеним блоком в загальному арсеналі правового інструментарію, що з'єднує в єдину конструкцію визначений комплекс правових засобів [13, с. 185]. Він відзначає, що визначення режиму «несе в собі основні змістовні відтінки цього слова, в тому числі і те, що правовий режим виражає ступінь жорсткості юридичного регулювання, наявність визначених обмежень і пільг, допустимий рівень активності суб'єктів, межі їх правової самостійності» [13, с. 186]. З цієї точки зору ефективне використання правових засобів при вирішенні тих чи інших спеціальних задач значною мірою виражається в обранні оптимального для вирішення відповідної проблеми правового режиму, розгляді й визначенні специфіки регулюючих суспільних відносин.

Б. Я. Бляхман вважає, що юридичним режимам притаманні такі основні ознаки: 1) вони встановлюються виключно законодавчими нормативно-правовими актами і забезпечуються державою; 2) за їх допомоги держава специфічним чином регламентує конкретну групу суспільних відносин, виділяючи при цьому ті чи інші суб'єкти і об'єкти права; 3) вони являють собою особливий порядок правового регулювання, який складається з сукупності юридичних способів і характеризується поєднуючими їх складовими, які надають особливу направленість правовому регулюван-

ню; 4) вони створюють визначений ступінь сприяння чи перешкод для задоволення інтересів суб'єктів права [14, с. 9].

Кожний правовий режим має свою структуру, що складається з кількох рівнів. Першим є рівень юридичної абстракції, який включає в себе так звані нетипові правові приписи (аксіоми, презумпції, функції, норми-принципи). Другий рівень включає в себе матеріально-правові засоби: правові норми, правовідносини, юридичні факти. Третій рівень базується на процедурно-процесуальних правових засобах: актах реалізації, актах застосування. Четвертий рівень може включати в себе морально-психологічні правові засоби: правосвідомість, правову культуру, правові установки [13, с. 95].

Аналізуючи юридичну літературу, доходимо висновку про те, що визначення правового режиму зводяться до одних і тих же компонентів: 1) встановлення норми права, що визначає правила у визначеній сфері управління чи з приводу визначених об'єктів; 2) врегулювання суспільних відносин, встановлених ними; 3) застосування засобів державного впливу за порушення встановлених правил [15, с. 155, 156].

Правовий режим обумовлюється оптимальним поєднанням інтересів людини, суспільства, держави та потребує особливих підходів, форм і методів правового регулювання. Сутність юридичних режимів полягає в тому, що відповідно до потреб соціального життя суспільства законодавець передбачає систему визначених правил, які розповсюджуються на всіх осіб.

Усі вище викладені положення розповсюджуються і на правові режими власності, разом із тим їм притаманні свої особливості, визначення яких дозволить встановити чіткий, схожий для багатьох випадків порядок регулювання суспільних відносин у сфері охорони права власності.

Джерельну базу правових режимів власності складають Конституція та інші Закони України. За ступенем визначеності у нормативно-правих актах правові режими власності можна класифікувати на три види: 1) безпосередньої визначеності; 2) прямого встановлення; 3) опосередкованого регулювання питань правових режимів власності.

До першої групи слід віднести законодавчі акти, які безпосередньо визначають правові режими власності – це нормативно-правові акти, в яких законодавець прямо назвав та визначив зміст правового режиму власності чи його компоненту. До цієї групи відноситься Господарський кодекс України, ст. 133 якого встановлює правовий режим майна суб'єктів господарювання: «Основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становить право власності та інші речові права – право господарського віддання, право

оперативного управління, а також право оперативного використання майна». Також цим кодексом регламентовані особливості правового режиму державного майна у сфері господарювання [11]. Слід окремо розглянути Закони України «Про правовий режим майна, що забезпечує діяльність Верховної Ради України» від 13.12.1998 р., «Про правовий режим майна у Збройних силах України» від 21.09.1999 р., «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» від 7.02.2002 р. тощо.

До другої групи нормативно-правових актів слід відносити ті, в яких законодавець прямо визначає той чи інший правовий режим власності, можливо і не використовуючи визначення «правовий режим власності». Так, наприклад, гл. 8 Сімейного кодексу України від 7 лютого 2002 р. врегульовано право спільної власності подружжя; Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 р. та Лісовим кодексом України від 21 січня 1994 р., врегульовано правові режими власності на землю та ліс.

До третьої групи відносно нормативно-правові акти, в яких законодавець опосередковано регулює відносини правових режимів власності. До них, в першу чергу, відноситься чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) від 07 грудня 1984 р. зі змінами від 17 травня 2007 р. загальними положеннями якого визначено, що його задачею «є охорона... власності...». Поняття адміністративного правопорушення (ст. 9) визначено законодавцем як протиправна, винна дія чи бездіяльність, яка посягає в тому числі на власність і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Відповідно до ст. 40 КУпАП винні зобов'язані відшкодувати майнову шкоду потерпілим, яку було заподіяно правопорушенням. Крім того, в Особливій частині шоста глава Особливої частини КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на власність», присвячена питанням регулювання правового режиму власності. Ст. 51 – «Дрібне викрадення чужого майна» та стаття 51-2 «Порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності» [16].

Утім сам по собі КУпАП не встановлює правовий режим власності, а лише доповнює регламентовані іншими законами правові режими власності шляхом встановлення адміністративної відповідальності за порушення режимних правил. Тож, санкції, встановлені КУпАП, є остаточною необхідною ознакою правового режиму власності.

І. В. Жилінкова, якою досліджувався правовий режим в галузі сімейного права, правовий режим визначає як порядок регулювання відповідних відносин, що виникає в результаті комплексу взаємопов'язаних правових засобів; порядок регулювання майнових прав на основі єдиного концептуального підходу (стрижня),

що визначає його загальне спрямування; порядок регулювання відносин, що включає в себе відповідний набір правових засобів і можливостей [17, с. 56]. Ю. П. Пацурківський, який досліджував правовий режим підприємницької діяльності визначає як правовий режим майна «встановлений правовими нормами склад цього майна, порядок його формування, використання і відчуження, а також обсяг прав і обов'язків суб'єктів господарювання з приводу володіння, користування і розпорядження майном, порядок звернення на нього стягнень кредиторів» [18, с. 7].

На думку автора, хоча наведені підходи заслуговують на увагу, утім виникають певні зауваження.

На нашу думку, правовий режим власності дещо має певні відмінності як від розроблених ними положень, так і від загальної теорії правових режимів, що були висвітлені вище. Розглянемо його складові.

1. Правовий режим власності – це розширений блок у загальному арсеналі правового регулювання відносин права власності, який об'єднує в єдину конструкцію визначений комплекс правових засобів. Тим самим він виражає ступінь жорсткості юридичного регулювання, наявність визначених обмежень і пільг, допустимий рівень активності суб'єктів, межі їх правової самостійності в зазначеній сфері.

2. Він встановлюється виключно законами та реалізується фактично (процедурною) стороною режимних норм, здійснення яких деталізується шляхом видання суб'єктами владних повноважень підзаконних нормативно-правових актів.

3. Правовий режим власності встановлює склад майна, порядок його формування, використання і відчуження, а також обсяг прав і обов'язків власників щодо володіння, користування та розпорядження ним.

4. Забезпечується засобами державного впливу, в першу чергу, методами переконання та примусу.

5. За його допомогою держава специфічним чином регламентує відносини права власності, виділяючи при цьому правові режими майна: приватної та державної власності, суб'єктів господарювання, у соціально-культурній сфері, у адміністративно-політичній діяльності, а також низку спеціальних режимів, наприклад, режим майна інтелектуальної власності, землі, майна Верховної Ради України, майна Збройних сил України тощо.

6. Це є особливий порядок правового регулювання, який складається з сукупності юридичних способів і характеризується складовими, що їх поєднують і надають особливої спрямованості правовому регулюванню.

7. Правовий режим власності певною мірою визначає права і обов'язки учасникам правовідносин у цій сфері, що сприяє задо-

воленню інтересів суб'єктів права, або ж необхідною мірою обмежують їх права задля досягнення вищої мети, охорони життя, здоров'я, гідності, недоторканності людей.

8. При розробці правових режимів власності досліджується кілька рівнів: юридичної абстракції; рівень, в якому розробляються матеріально-правові засоби (правові норми, правовідношення, юридичні факти) та встановлюються процедурно-процесуальні правові акти (реалізація, застосування), а також здійснюється розробка морально-психологічних правових засобів (правосвідомість, правова культура, правові установки).

Продовжуючи характеристику основних рис правового режиму власності, слід зазначити, що він покликаний виконувати певні функції.

По-перше, він спрямовує волю суб'єкта права, орієнтує широкий загал осіб на правомірну поведінку, відмову від правопорушення. При реалізації даної функції правовий режим власності забезпечує нормальне регулювання групи суспільних відносин у сфері права власності. Ця функція проявляється в тому, що при встановленні визначеного режиму власності законодавець попередньо визначає статус визначеного ним об'єкта майна, потім встановлює правила поведінки і забезпечує недопущення поведінки, яка виходить за рамки цих правил.

По-друге, правові режими власності визначають об'єкти права власності щодо у відношенні яких вони встановлюються. Так, учасники правовідносин отримують безпосереднє уявлення про об'єкт та предмет досліджуваного режиму власності.

По-третє, правові режими власності створюють умови для задоволення інтересів власників шляхом надання гарантування того, що виконання режимних заходів забезпечує їм необхідні умови охорони майна як від протиправних посягань, так і від свавілля чиновників, які в разі порушенні понесуть покарання або будуть зобов'язані поновити порушені права. Іншими словами, правові режими роблять прозорим застосування правових засобів, а також комплексно інформують власників та посадових осіб органів державної влади про встановлені правила поведінки і можливі санкції за їх порушення.

Таким чином, «правовий режим власності» характеризується такими основними ознаками:

1) він є розширеним блоком у загальному арсеналі регулювання відносин власності, який об'єднує в єдину конструкцію комплекс правових засобів із метою охорони невід'ємних невідчужуваних прав громадян, у тому числі права на приватну власність.

2) встановлюється виключно законами та реалізується шляхом деталізації підзаконними нормативно-правовими актами суб'єктів владних повноважень;

3) встановлює склад визначеного майна, порядок його формування, використання і відчуження;

4) визначає ступінь прав і обов'язків учасників правовідносин, які забезпечують інтереси власників, або ж необхідною мірою обмежують їх права;

5) забезпечується засобами державного впливу, в першу чергу, методами переконання і примусу та громадським осудом порушників режиму.

Виходячи з викладеного, правовий режим власності можна визначити як цілісну розширену систему регулювання відносин права власності, встановлену законами, метою якої є охорона невід'ємних невідчужуваних прав громадян, інших суб'єктів права, яка встановлює склад майна, порядок його формування, використання і відчуження, характеризується особливим порядком виникнення і виконання прав і обов'язків учасниками правовідносин, які оптимально поєднують інтереси власників, суспільства та держави, забезпечуються засобами державного впливу та громадським осудом порушників режиму.

Список літератури: 1. Адміністративне право України: Підручник / За ред. Ю. П. Битяка. Х., 2001. 2. Гладун З. С. Адміністративне право України: Опорні конспекти лекцій. Тернопіль, 2002. 3. Бахрах Д. Н. Административное право России. М., 2000. 4. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України: Навч. посіб. Одеса, 2002. 5. Конституція України // ВВР України. 1996. №30. Ст. 141. 6. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права: Підручник. К., 2003. 7. Аристотель. Сочинения: В 4 т. М., 1983. Т. 4. 8. Патей-Братасюк М. Г. Філософія права: Курс лекцій. Тернопіль, 2002. 9. Маклей М. Наука і соціологія знання. М., 1983. 10. Цивільний кодекс України // ВВР України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. 11. Господарський кодекс України // ВВР України. 2003. № 18–22. Ст. 144. 12. Юридична енциклопедія: В 5 т. // Гол. колегії Ю. С. Шемшученко. К., 2003. Т. 5. 13. Алексеев С. С. Общие дозволения и запреты в советском праве. М., 1989. 14. Бляхман Б. Я. Правовой режим в системе регулирования социальных отношений. Кемерово, 1999. 15. Галуцько В. В. Адміністративно-правова охорона суб'єктів права власності в Україні: Монографія. Херсон, 2006. 16. Кодекс України про адміністративні правопорушення // ВВР Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. 17. Жилинкова І. В. Правовой режим имущества членов семьи. Х., 2000. 18. Пацурківський Ю. П. Правовой режим майна суб'єктів підприємницької діяльності: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. К., 2003.

Надійшла до редколегії 09.01.08

Л. С. Городнича

Щодо поняття юридичної еліти

Становлення правової системи незалежної України, що супроводжується трансформацією політичних, економічних, правових і соціокультурних інститутів вимагає формування юридичної еліти нової формації. Феномен національної еліти (включаючи і юридичну еліту) став об'єктом пильної уваги політологів, соціологів, філософів, психологів, юристів і розглядається ними в різних ракурсах. У полі їхнього зору знаходяться політичні, адміністративні, економічні-